

Građanske partije (1903-1912)

dr Stevan Ignjić

Posle majskog prevrata 1903. godine u Srbiji je ostalo isto društveno-ekonomsko uređenje. Promenjen je samo politički sistem i postavljene osnove građanske demokratije. Politička borba između buržoaskih partija tekla je mirnije, vodila se bez intervencije policijske vlasti. Njeno težište se prenelo u Narodnu skupštinu u kojoj je delovao veći broj stranaka, što potvrđuje ekonomsku slojevitost buržoazije. U početku, politički sukobi su se, prelamali oko nadležnosti predstavničkih tela, a zatim i kompetencije izvršnih organa vlasti, uključujući i kraljev suverenitet.

Policajci
Užice, 1904
Policijski Opštinski Personal Sreza Užičkog na Vidovdan 1904.
(Narodni muzej - Užice)

Među građanskim partijama “glavni korisnik” novonastale situacije su radikalni-fuzionaši. Njihova klasna osnova sve se više sužavala, svodila se na srednju i krupnu buržoaziju, trgovce i bogate seljake. Partijsko rukovodstvo se prilagođavalo režimu; u javnosti je tvrdilo da je ostalo dosledno ranijem programskom opredeljenju, a da je izmenilo samo taktiku i strategiju u novim uslovima. Iz čitave Srbije, pa i iz Užica, stizale su delegacije u Beograd da manifestuju odanost novoj dinastiji. Lokalni list Užički glasnik kritikuje fuzionaše, koji su napustili političku platformu Radikalne stranke. U središtu napada, je naravno, radikalni vođa prota Milan Đurić, koji je “našao lični interes u krilu ove partije”, ušao je u krug državnih činovnika “platežnika.” U istom stilu pisao je i dopisnik Odjeka iz Užica: “Fuzionaši kod nas digli glave, iako su bili politički mrtvi. Oni su odmah dokopali partisku vlast u svoje ruke i otpočeli diktaturu u partiji. Retko gde su političke šičardžije i sluge nazadnih i reakcionarnih vlada bile razvile trgovinu u svoju korist, kao kod nas. Čudnovato, oni i danas, drsko kao i uvek na očigled svemu svetu svlače sa sebe kurjačku kožu, a oblače jagnjeću!”

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

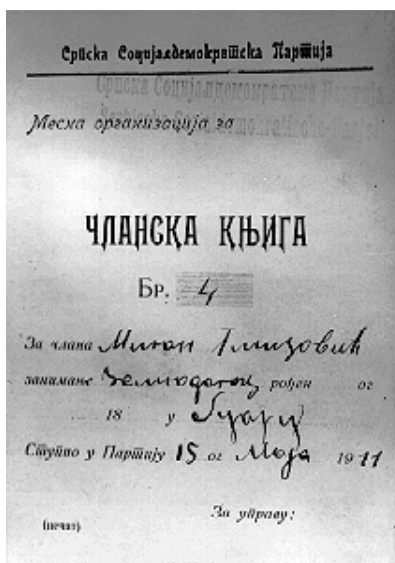

Užice, 1920

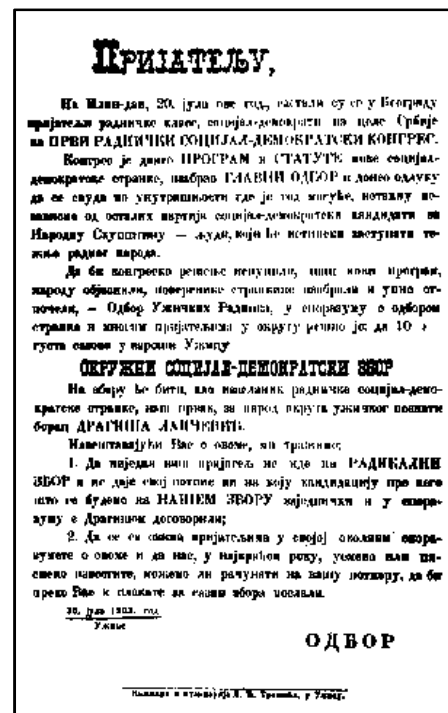
Ljubomir Stojanović (1860 - 1930) je rođen u Užicu gde je i išao u Gimnaziju. Priredio je fotolitografsko izdanje "Miroslavljevog jevanđelja", treće izdanje Vukovog "Srpskog rječnika" i još mnogo toga.
 (Multisoft)

Samostalni radikali /samostalci/ su u svoje redove privukli sitnu buržoaziju, činovnike, zanatlije i srednje slojeve na selu. Njeni glavni ideolozi u Užicu su profesori Ljubomir Stojanović, Mihailo Živković, Dobrosav Ružić i Stevan Macura. Pored pojedinačne agitacije, oni sve više održavaju konferencije u gostionici Veselina Tucakovića i u hotelu Ilije Grbića. Organizator svih političkih akcija je Mesni odbor samostalne stranke.

Naprednjaci, bez oslonca u narodu, iscrpljeni, izgubivši pristalice, povukli su se iz javnog života, a liberali su ostali u opoziciji. Najzad, na političku scenu je stupila i Socijaldemokratska partija.

Članska knjiga SDP-a
 Buar, 1911
 Prva stranica članske
 knjižice Socijal-
 demokratske partije
 Milana Gmizovića iz
 Buara.
 (Istorijski arhiv -
 Užice)

Užice, 1903

Poziv građanima da prisustvuju okružnom Socijal-Demokratskom zboru, gde će govoriti Dragiša Lapčević.
 (Multisoft)

Priprema za parlamentarne izbore 1903. godine bila je prva prilika za odmeravanje političkih snaga između radikala i samostalaca. U javnosti i na zborovima uočeno je lagano okretanje birača prema samostalcima. Građani su se odazvali njihovom pozivu, za narodnog poslanika kandidovali su Ljubomira Stojanovića, profesora Velike škole. Užički glasnik je isticao njegove moralne kvalitete, naglašavao da je Lj. Stojanović “dete” užičke Gimnazije, skroman, dostojanstven, “pravi naučnik”. Veliki zbor u Međaju najbolje je izrazio raspoloženje Užičana. Na ovom skupu, prvi put od tada, aklamacijom je odbačen predlog grupe radikala fuzionasa da se za narodnog poslanika kandiduje Mihailo Zotović. Rezultati skupštinskih izbora u Užicu vide se iz navedenih statističkih podataka.

Број бирача	Број Гласача	% глас.	Радикали	Самосталци	Народ.	Напред.	Социјал.
711	590	83	271	318	--	--	1

Za narodnog poslanika izbran je Ljubomir Stojanović. Užički glasnik je pozdravio pobedu samostalaca, a u odgovoru građanima Lj. Stojanović se zahvalio na zboru i obećao:

“Sav moj život biće posvećen dobru otadžbine i moga Užica!”

Nije poznato kakve su bile političke veze Užičana sa njihovim poslanikom u skupštini. Izvesno je, međutim, da Ljuba Stojanović nije bio zadovoljan radom koalicione radikalsko-samostalske vlade. Njegove diskusije su načelne i umerene. Kao ministar prosvete i crkvenih poslova govori uopšteno o razvoju prosvete i školstva. Na primer, na skupštinskom zasedanju 1903/1904. godine, Stojanović se javio za reč samo sedam puta. S druge strane, radikalski poslanik okruga užičkog prota Milan Đurić, ispoljava veoma veliku političku aktivnost. Najčešće govori o potrebi izgradnje puteva, mostova, železničke pruge i škole. Veoma je zanimljivo da se prota na pomenutom zasedanju parlamenta javio za reč pedeset sedam puta. Njegovi su govori jednostavni, slikoviti, argumentovani, prožeti patriotskim zanosom, što je plenilo i podsticalo na politiziranje široke mase. Uz to, Đurić je znao da bude oštar u kritici vlade. Povodom ekonomskog zaostajanja Užica i okoline u odnosu na ostale teritorije Srbije, prota je jednom prilikom upozorio poslanike i vladine predstavnike: “Šta je, gospodo, užičkom okrugu dala priroda? Dala je samo brda i vrleti. Pa i ono što tamo uspeva i što se proizvodi, ne možemo da prodamo, kao što mogu ostali naši krajevi, kroz koje prolaze plovne reke i železnice. Dokle vi, gospodo, kupujete 100 kila pšenice za 10 dinara, dotle na užičkoj pijaci ne možemo 100 kila proje kupiti za 18 dinara.”

Opoziciono raspoloženji samostanci intezivno agituju u Užicu protiv radikala. Početkom 1905. godine u gradu se oseća opadanje trgovine, posebno stoke, a uočava se i kriza esnafa i zanata. Zato samostalci traže da se Užice uključi u glavne saobraćajnice zemlje i ekonomski poveže sa razvijenijim krajevima. Ovo pitanje pokrenuto je na zboru građana, 8. maja 1905. godine. Rečeno je, pored ostalog, da je užički okrug jedan od najzaostalih u Srbiji, zabačen i krševit, a uz to zapostavljen od vlasti.

Samostalci koriste ekonomske teškoće Srbije, i uz podršku oficira zavernika, krajem maja 1905. godine obrazuju novu vladu na čelu sa Užičaninom Ljubomirom Stojanović. Odmah zatim i radikali i samostalci počinju agitaciju za skupštinske izbore. Mesni odbor Radikalne Stranke u Užicu izdao je proglas koji se rasturao po kafanama i lepio na ulicama. U ovom izbornom pamfletu stoji da će Radikalna stranka “nadoknaditi” sve što je propustila da uradi od ranije na planu narodnog blagostanja, državne nezavisnosti i ujedinjenja. Prema mišljenju članova Mesnog odbora na čelu sa Mihalom Zotovićem, Mališom Atanackovićem, Mihailom Simićem Paunom Žiravcem, Ilijom Stojićem, Vukom Ostijćem i drugima užički samostalci su razbili sve napore radikala u vezi s izgradnjom Užica, a posebno su “ometali

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

započeti rad na izgradnji železničke pruge”. Oni su “zaslepljeni partizanstvom i žudnjom za vlašću” vodili pogrešnu politiku, javljali su se u “lažnoj odeći” kao prijatelji naroda.

Iako se u okrugu užičkog očekivala pobjeda radikala, parlamentarni izborni rezultati, 10. juna 1905. godine, iznenadili su čaršiju. Od 686 građana uvedenih u biračke spiskove, na glasačka mesta izašlo je 599 građana. Od tog broja za radikalnog kandidata Mališu Atanackovića, predsednik Upravnog odbora Tkačke radionice, glasala su 252 birača, a za samostalskog kandidata Ljubomira Stojanovića, predsednika Ministarskog saveta i ministarstva unutrašnjih dela, glasalo je 201 građanin. Najzad, lista Ljubomir Đerasimovića dobila je 146 birača. Veoma je indikativno i jedinstveno u političkoj istoriji Srbije da su užičke opštinske vlasti agitovale u predizbornoj kampanji protiv Ljube Stojanovića u funkciji državnika sa najvišim zvanjima.

S obzirom na nesigurnu podršku građana Užica, radikali su znali da iskoriste u propagandne svrhe posetu kralja Petra I i princa Đorđa gradu na Đetinji 12. septembra 1905. godine. Predsednik opštine Mihailo Simić i radikalni poslanici: Milan Đurić, Miloš Trifunović i Mališa Atanacković stalno su bili u pratnji suverena, držali pozdravne govore i zdravice. Pri tome, isticali su zasluge radikala u izgradnji Tkačke radionice, električne centrale, nove zgrade okružene bolnice i kasarne IV pešadinskog puka “Stevan Nemanja”.

Užice, 1996
Deo stare bolnice izgrađen oko 1912. godine
(Branislav Vesnić)

Užice, oko 1910
Kasarna 4. Pešadijskog puka "Stevan Nemanja" u Krčagovu.
(Petar Pržuljević)

Na julskim izborima 1905. samostalci su dobili neznatnu većinu u predstavničkom telu. Skupština je potvrdila kabinet Ljubomira Stojanovića. Međutim, njegova vlada nije mogla da se snađe u složnoj unutrašnjosti i spoljnopolitičkoj situaciji. Naravno, užički radikali kritikuju vladu za sporost i neefikasnost u sprovođenju odluka. U diskusiji pokreću upravo ona lokalna pitanja koja je trebalo još ranije oni da reše. Ističu neophodnost razgraničenja šuma u Tari, Mučnju, Vijogoru, Ivici, Jelovoj gori, Murtenici, kao i potrebu rešavanja imovinsko-pravnih odnosa između meštana i državne vlasti. U stvari, u pozadini ovakve diskusije stajao je napad na akcionare samostalce i Prometnu banku, u kojoj su ovi imali najviše akcija. Radikali na čelu sa protom Milanom Đurićem podnose interpelaciju Narodnoj skupštini u vezi s izgradnjom železničke pruge kroz Ovčarsko-kablarsku klisuru. U odgovoru na jednu repliku samostalnog poslanika iz okruga užičkog Mihaila Živkovića, prota Milan Đurić se obraća ministru predsedniku Ljubi Stojanoviću i sa pesimizmom konstatuje: “Nema nade da vlada kraljevine Srbije, kojoj ste vi na čelu predsednik, ozbiljno priđe ostvarenju ovoga zadatka /železničke pruge/ !”

Vođa Radikalne stranke Nikola Pašić privlači na svoju stranu deo samostalaca /Ljubomir Živković/ i obrazuje homogenu vladu, aprila 1906. godine. Skupštinski izbori iste godine potvrđuju ovu promenu. Radikali fuzionasi pobeđuju samostalce u čitavoj Srbiji, pa i u Užicu. Od 711 građana uvedenih u biračke spiskove, glasalo je 594 građana; nisu izašli na izbore 83 birača. Radikali su dobili 308, samostalci 278, narodnjaci 6 i naprednjaci 2 glasa.

Užički radikalski poslanici nisu više mogli odlagati izgradnju železničke purge i “Zaboravljati” predizborna obećanja. Njihov “pritisak” na Pašićevu vladu doneo je rezultate. Iz državnog zajma izdvojena su finansijska sredstva za izgradnju železnica u Srbiji, a u taj plan uključena je i pruga Stalać - Užice. Godine 1907. počeli su pripremni radovi. Posle obavljene licitacije, građevinski poslovi povereni su Zadruzi za podizanje stambenih zgrada iz Beograda. Iste godine, na zahtev poslovnih ljudi u Užicu, radikali su izdejstvovali u Ministarstvu prosvete i da se pored gimnazije, otvori Privatna ženska gimnazija. Škola je radila od 1907. do 1912. godine.

Početak 1908. godine počela je kriza radikalske vlade, što je bilo posledica ekonomske krize u zemlji i problema potpisivanja trgovinskog ugovora sa Austro-Ugarskom. Opozicija je optuživala vladu Nikole Pašića zbog finansijske politike. Samostalci su odbili obrazovanje koalicione vlade. Skupština je raspuštena i zakazani izbori za 31. maj 1908. godine. U okrugu užičkom biračko pravo iskoristio je relativno mali broj građana, 70%. Očigledno je da su birači izgubili poverenje u građanske partije. Uz podršku bogatih trgovaca, seoskih kafedžija, predsednika opština, imućnijih seljaka, radikali su ubedljivo pobedili na skupštinskim izborima; za njihovu listu je glasalo 10.589 građana, a za samostalce 4.800 birača. U Užicu su samostalci poraženi još ubedljivije, dobili su samo 10 glasova, a radikali 371. Najveći broj građana izrazio je poverenje udruženim naprednjacima i narodnjacima, za koje je glasalo 429 građana. Međutim, konačni izborni rezultati u Srbiji su pokazali da se vladina radikalna većina još više “istanjila”. U stvari, političke snage radikala i samostalaca bile su izjednačene. Jedino rešenje za prevazilaženje političke krize bilo je formiranje koalicione vlade. Kabinet je sastavio Milovan Milovanović, radikal, blizak samostalcima. On je delovao pomirljivo, nalazeći kompromisna rešenja. Ova “poslovna vlada” nije ostala dugo na vlasti. Radikal Pera Velimirović obrazovao je, jula 1908. godine radikalno - samostalsku vladu. Posle toga u Narodnoj skupštini je izglasan budžet i prihvaćen trgovinski ugovor sa Austro-Ugarskom.

U složenom spletu dramatičnih događaja izazvanih Carisnkim ratom (1906-1911) i Aneksionom krizom (1908), u čitavoj zemlji, pa i u Užicu, splašnjavaju stranačka

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

suparništva, prevazilaze se političke razlike, počinje proces okupljanja i mobilizacije “nacionalnih snaga”. Većina rukovodstva građanskih partija zahtevaju da se iz političkog vrtloga izađe kroz nacionalno-oslobodilačku borbu. Na velikom narodnom zboru u Užicu, ispred zgrade gimnazije, 27. septembra 1908. godine (po starom kalendaru) osetilo se borbena i patriotsko reapolozenje građana. Među okupljenim učesnicima najrevolucionarniji su bili đaci gimnazije; oni su na sastanak došli organizovano sa zastavama i parolama. Govorili su istaknuti predstavnici čaršije, pripadnici raznih građanskih partija: sveštenik Jevrem Tucović, advokat Aleksa Popović, profesori gimnazije Mirko Popović, Stevan Macura i Pavle Vujić. Snažno su odjeknule reči Mirka Popovića, koji je podvukao da će posle aneksije Bosne i Hercegovine Srbija biti plen Austro-Ugarskog imperijalizma. Sa zбора je upućen protesni telegram Narodnoj skupštini. I u sreskim mestima okruga užičkog održavaju se slične manifestacije. Na primer, na konferenciji u Kosjeriću, 11. oktobra, građani odlučno zahtevaju preduzimanje energičnih diplomatskih koraka kod Austro-Ugarske vlade, pa i “krajnje mere.” Zanimljivo je da u pograničnom užičkom kraju počinju vojni manevri pešadijskog puka “Stevan Nemanja”, građani pažljivo prate pokrete vojske uz “živo manifestovanje naših prava.”

Poslanici okruga užičkog (Josif St. Janjušević, Ljubomir Stojanović, Mile Petrović, Miloš Trifunović, Radisav Mitrović i prota Milan Đurić), među prvim narodnim predstavnicima, podnose interpelaciju Narodnoj skupštini u cilju preduzimanja svih raspoloživih mera prema severnom ratobornom i agresivnom susedu. U skupštinskoj debati u vezi sa aneksionom krizom zapažen je govor užičkog poslanika Ljubomira Stojanovića. On traži da se zaštiti nacionalna prava srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i da se ostvari njegova želja za autonomijom. Takođe, sa skupštinske govornice prota Milan Đurić poručuje da se “ostave na stranu” partijske borbe i ostvari jedinstvo bez razlike stranačkih uverenja. “Čitav narod treba da bude spreman na svako požrtvovanje za život i slobodu našeg raskomadnog plemena, kada se čupa iz nedara srce srpskog naroda”, uzviknuo je prota Milan Đurić.

Umesto stranačke isključivosti i sukoba u gradu na Đetinji počinje nacionalno osveščavanje, obnavljaju se stara ili osnivaju nova građanska patriotska i kulturna udruženja. Društveni život iznenađuje osmišljenim, bogatim i aktuelnim programima. U traganjima za sopstvenim nacionalnim identitetom, u naglašavanju kontinuiteta za istorijskim izvornim vrednostima, učestvuju predstavnici dve najjače građanske partije u Užicu: samostalni radikali na čelu sa Mihailom Živkovićem i radikali fuzionaši koje predvodi prota Milan Đurić. Organizacija Narodne odbrane, osnovana odmah posle aneksije, 1908. godine ima zadatak da “zaštiti srpska narodna prava”, jača “viteške narodne snage i misli”. Kola jahača “Knez Mihailo” (osnovano 1895. g.) obnavlja rad 1909. godine, priređuje tradicionalne konjičke trke u Krčagovu, obično povezane sa izložbom Okružne poljoprivredne podružine.

Užice, 1904
Konjičke trke u Krčagovu.
(Istorijski arhiv - Užice)

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

Užice, 1928
Konjičke trke u Krčagovu.
(Narodni muzej - Užice)

Streljačka družina neguje “gađanje kao sport”, njeni članovi izvode vojne vežbe 1909. godine na taktičkom poligonu u Turici.

Užice, 1908
Streljačko društvo iz Užica.
(Narodni muzej - Užice)

Arilje, 1911
Članovi srpske streljačke družine 1. maja 1911.
(Narodni muzej)

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

Užice, 1920

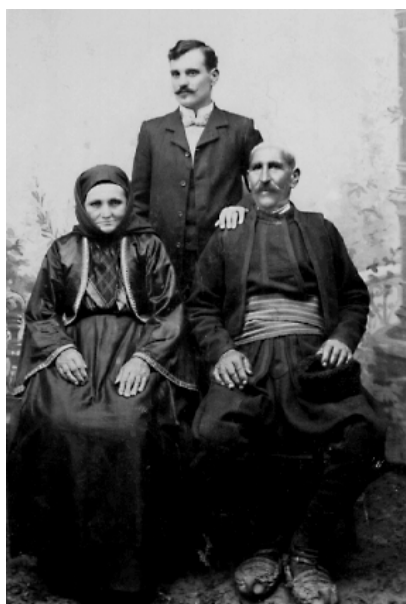
Grupa najstarijih biciklista iz Užica na izletu. Osnivač je stari užički
bravar Srećko Kondić (drugi sleva)
(Istorijski arhiv - Užice)

Velosipedsko (biciklističko) društvo oživljava rad, “razvija snagu i patriotski duh” na treninzima u Adi i Krčagovu, a upražnjava i “poljske igre” (fudbal); među članovima se nalaze: Petar Čelović, Petar Pržuljević, Dragomir Drndarević i drugi. Shvatajući značaj

Užice, 1920

Petar Čelović, predsednik opštine Užice,
izabran 1920. sa liste KPJ
(Narodni muzej - Užice)

Pržuljevići

Užice, oko 1903

Anica Pržuljević i Gligor Pržuljević, stoji im
sin Petar Pržuljević.
(Petar Pržuljević)

planinarenja u fizičkom jačanju nacionalno raspoložene omladine, Mihailo Živković i Kosta Urošević, profesori, osnivaju Planinarsko društvo, 11. aprila 1910. godine. Savez trezvene mladeži u muškoj i ženskoj privatnoj gimnaziji sa tri kola: Pobjeda (1910), Zlatibor (1911) i Srkinja (1911), postaje masovna organizacija srednjoškolske omladine.

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

Zlatibor, 1926
Planinarsko društvo iz Užica na izletu
(Narodni muzej - Užice)

Užice, 1908
Grupa trezvene mladeži u Užicu, u prvom redu nose natpis "Savez trezvene
mladeži u Užicu".
(Narodni muzej - Užice)

Pored osnovnih zadataka omladine u borbi protiv alkohola, naglašena je njena uloga u nacionalnom oslobođenju. Đačka družina Napredak u gimnaziji dobija odobrenje za rad od školskih vlasti 1908. godine, najčešće diskutuje o literarnim radovima sa nacionalnom sadržinom. Odbor Crvenog krsta priređuje "besede" u kafani Ilije Grbića, na kojima govore pristalice građanskih partija; zapažen je referat Mirka Popovića, profesora u vezi aneksione krize, početkom februara 1909. godine. Sokolsko društvo "Dušan Silni", osnovano marta 1911. godine, na čelu sa predsednikom p.poručnikom Miljkom Popvićem ima zadatak da "telesno i moralno" jača omladinu, povezano je sa Savezom srpskih vitezova. Kulturna liga u Užicu, osnovana 1910. godine, privukla je u svoje redove pristalice radikala fuzionasa (prota Milan Đurić), radikala samostalaca (Mihailo Živković) i socijaldemokratske partije (Petar Čelović); pokrenula je akciju za obnavljanje Narodne biblioteke. Pevačko društvo Zlatiborska vila, osnovano 1909. godine, pod predsedništvom Stevana Malenkovića, profesora, okuplja građansku omladinu različitih političkih uverenja, daje zapažene koncerte u gradu sa vokalnim izvođenjem patriotsko - umetničkih sadržaja, a gostuje 1911. godine i u Novoj Varoši (Novopazarski sandžak) i u Višegradu (područje anektirane Bosne i Hercegovine od Austro - Ugarske).

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

"Zlatiborska vila"
Užice, 1908
Orkestar društva "Zlatiborska vila".
(Narodni muzej - Užice)

"Zlatiborska vila"
Užice, 1908
Hor i orkestar "Zlatiborska vila".
(Narodni muzej - Užice)

Pred skupštinske izbore 1912. godine oživeo je politički pokret i počela uzbudljiva borba građanskih partija za birače. Radikali fuzionaši su se oslanjali u agitaciji na trgovce, kafedžije, sveštenike, poslovne ljude-akcionare Tkačke radionice, a pomagala im je političijska vlast na čelu sa Mihailom Zotovićem, okružnim načelnikom. Njihovi najbolji agitatori revnosno su obilazili čaršiju ističući zasluge radikala. Na zborovima i konferencijama kao glavni govornik pojavio se prota Milan Đurić. Govorio je o uspehu radikala u razvoju privrede u Užicu, posebno u završnim radovima na izgradnji železničke pruge, većem obimu trgovine stokom i drvenom građom, finansijskim poslovima Tkačke radionice, koja je proširila ovim poslovanja ulaskom u pogon mehanizovane strugare.

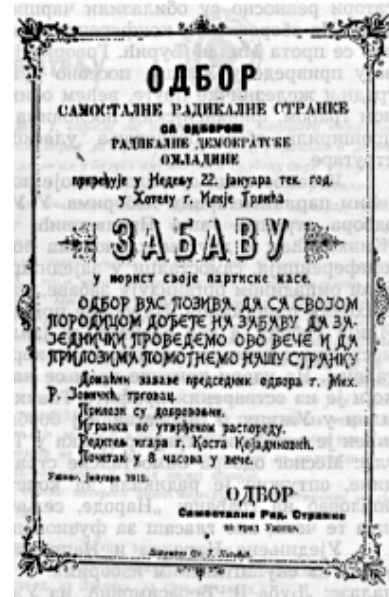

UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)

I samostalci su videli svoje političke šanse na predstojećim parlamentarnim izborima. U Užice dolazi član Glavnog odbora stranke Jaša Prodanović, povezuje se sa Mihailom Živkovićem i drugim članovima lokalnog rukovodstva. Pored konferencija, samostalci u zajednici sa radikalnom demokratskom omladinom organizuju zabave, kao poseban oblik okupljanja njihovih pristalica. Najčešće priredbe se održavaju u hotelu Ilije Grbića, a kao reditelj se javlja Kosta Kojadinović. Samostalci optužuju radikale za korupciju i neopravdano bogaćenje. Na udaru kritike prvi se našao Mališa Atanacković, koji je iz ostvarenih profita Tkačke radionice otvorio parni mlin u Užicu. U propagandnoj borbi protiv radikala iskorišćen je takođe i štrajk radnika u Tkačnici 1911. godine. Proglas Mesnog odbora Samostalske stranke, krajem marta 1912. godine optužio je radikale za konstantno povećanje poreza i apelovao na građane: “Narode, seljače, u pamet se! Sad znaš šta te čeka, ako glasaš za fuzionaše!”

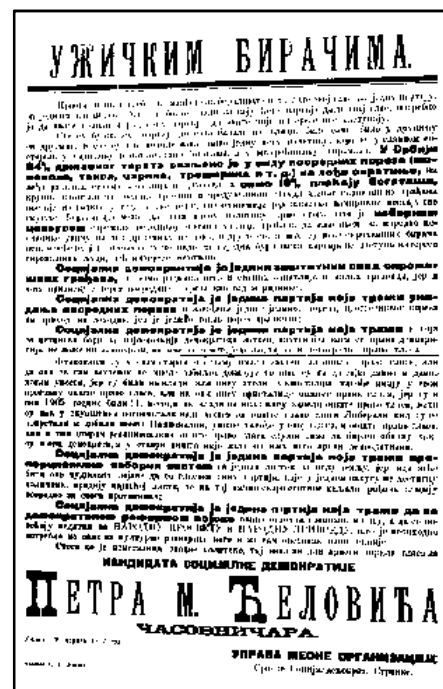
Ujedinjene Narodna i Napredna stranka ne gube nadu u uspeh na skupštinskim izborima. U stranačkom rukovodstvu se nalaze: Ljuba V. Derasimović, iz Užica, Mihailo Jevremović, iz Branežaca, Velimir Božić, iz Zaovina, Gvozden Joković, iz Milićeva Sela, Vasa Stojanović, iz Kosjerića, Strahinja Popović, advokat iz Užica, Svetislav Radenković, profesor iz Užica. Svi su oni bili pretendenti za poslanička mesta. Martovskim proglasom, koji je objavljen u Užicu, Narodna i Napredna stranka uveravaju građane da će ih “dostojno zastupati” u narodnom predstavništvu. Tvrdi da je zbog demagoških obećanja narod “oladnio” prema radikalima. Oni nisu učinili “ništa dobro i korisno za narod”. Naprotiv, opteretili su državni budžet velikim inostranim kreditima, sa “apanažom kraljevoj deci”, zakonom o trošarini i taksama itd.

Najzad, i mesna organizacija Socijaldemokratske partije poziva radnike, sitne trgovce, zanatlije da glasaju na izborima za kandidata Petra M. Čelovića. U predizbornom plakatu SSDP traži opšte pravo glasa i uvođenje progresivnog poreza. Neophodno je smanjiti velike troškove za vojsku i unaprediti privredu i prosvetu. Prema oceni SSDP sve građanske partije vode istu politiku, obrmanjuju narod, “opterećuju siromahe”, a “pomažu bogataše”. Radnička klasa opterećena je poreskim izdacima u iznosu oko 84%, a imućniji slojevi samo oko 16%.

Zabava
 Užice, 1912

Jedan sačuvan plakat o radikalnoj zabavi.
 (Multisoft)

Poziv na glasanje
 Užice, 1912

Okrušni odbori Narodne i Napredne stranke pozivaju glasače da glasaju za listu njihovih kandidata u Narodnoj Skupštini, a ne za radikale.
 (Multisoft)

*UŽICE NEKAD I SAD
Užice u obnovljenoj Srbiji
Građanske partije (1903-1912)*

Na osnovu diskusije socijaldemokratskih poslanika u Narodnoj skupštini /Dragiše Lapčevića i Triše Kaclerovića/, može se zaključiti da su aprilski izbori 1912. godine u Užicu protekli u uslovima policijskog pritiska, korupcije i falsifikovanja izbornih rezultata. Radikali su prebacivali rukovodstvu SSDP da poziva narod na revoluciju, stvara incidente i nemire, što nije dokazano u savremenim izvorima. Kao što se i očekivalo u javnosti, u okrugu užičkom na parlamentarnim izborima pobedili su radikali /10.568 glasova/; samostalci su ostali u manjini /5.411 glasova/; zapažen uspeh postigla je koalicija liberala i narodnjaka /3.968 glasova/, a socijaldemokrati su znatno zaostajali u odnosu na građanske partije /44 glasa/.

Pred balkanske ratove /1912-1913. godine/, politička borba između građanskih partija je gubila oštrinu, svela se na načelne diskusije i imala mirnije tokove. S druge strane, njihova rukovodstva sve više su bila okrenuta spoljno - političkim pitanjima i vojnim pripremama Srbije za oslobodilačke ratove.